

HALİFE ALİ (ö. 661) SONRASI SİYASİ OLAYLAR, BÜYÜK DİRENİŞ SİMGESİ KERBELA VE KERBELA’NIN ÖCÜ

İsmail Kaygusuz

Sabailik inanç ve öğretisine felsefi açınımlar getiren, genişletip geliştiren ve çoğu kurucularının adlarıyla anılan alevi hareketleri Şehristani’nin verdiği bilgileri temel alarak sırasıyla incelemeyi sürdüreceğiz. Bunlardan bazıları toplumsal ve siyasi hareketler biçiminde örgütlenmiş ve kitleleri peşine takarak egemenlere karşı ayaklanmış. Zalimlere başkaldırmış, direnmiş, çokça kırılmışlar; yeniden toparlanmışlar. Bazıları ise marjinal gruplar olarak toplumu ve yönetimleri sarsmış, inançları uğruna canlarını seve seve vermekten çekinmemişlerdir. Ancak bunları tek tek incelemeye geçmeden önce, elbette ki Ali sonrası tarihsel olayları, gelişmeleri ve özellikle Kerbela olayını gözden geçirmekte yarar var.

Önce J. Wellhausen’in Ali sonrası siyasi analizine kısaca göz attıktan sonra dönem hakkında görüş ve yorumlarımızı sürdürelim.

“Ali, Osman’a karşı yapılan ihtilal hareketindeki grup başkanlarının önemli dayanağını oluşturan Iraklıları yanında tutmayı başarmış. Yönetim merkezini Küfe’ye taşıyarak, dönem rakipleriyle kanlı bir çekişmeden (*Talha, Zübeyr, Ayşe ve Camel savaşı kastediliyor. İ.K.*) sonra da olsa Basrayı kendi tarafına kazanmıştı. Muaviye’nin arkasında, uzun zamandan beri yönetmekte bulunduğu Suriye duruyordu. Onunla Ali arasındaki mücadele bir Suriye-Irak savaşına dönüştü. Bu mücadele Ali’nin öldürülmesiyle Iraklıların aleyhine sonuçlandı. Ancak bunlar Muaviye’nin kurduğu devlet içindeki birliğe zorla ve görünüşte katıldılar. Ali, ölümünden sonra Suriye boyunduruğuna karşı muhaliflerinin bayrağı oldu. Iraklılar, Küfe’nin İslamın merkezi olduğu ve devletin merkez hazinesinin sahip bulunduğu kısa devreyi, idealleri olarak anılarında korudular. Böylece Irak’a yerleşen Şia önceleri parti değil, bütün eyaletin siyasi düşüncesinin ifadesiydi. Hemen hemen bütün Iraklılar ve özellikle Küfeliler, tek tek değil bağlı buldukları kabile başkanlarıyla birlikte Şii’ydiler. Aralarında derece farkı olmakla birlikte Ali bunlar için, yurtlarının kaybedilmiş ihtişamı, yitirilmiş büyüklüğü anlamına geliyordu. Yaşadığı yıllarda sahip olmadığı, şahsına ve ailesine karşı büyük hürmet ve itibar, işte bu düşünceden doğmuştur. Ancak, Ali’nin adına bağlı gerçek kült, karanlık bir tarikatin kucağında çok daha önceden faaliyet göstermekteydi. Muaviye, Irak’ı itaatı altına alır almaz, Mugira b. Şube’yi Küfe’ye vali olarak atadı. Ondan her Cuma namazında mimberden Ali’ye lanet okumasını, küfretmesini istedi...” (J. Wellhausen, agy s.90vd.)

J. Wellhausen, bu siyaset analizinde kuvvetle altını çizmemiş olsa da, aslında çok önemli olan Ali’nin adına bağlı ikili muhalefet gerçeğini ortaya koyuyor. Birincisi, başta Küfeliler olmak üzere Irak eyaleti kentlerinde yaşayan büyük toprak sahipleri, kabile başkanları ve beş yıllık hilafet döneminde Ali’nin yönetim çevresini oluşturan askeri aristokrasisi gibi sınıfların Şii muhalefeti idi. Bu ayrıcalıklı yüksek sınıflar “kaybetmiş oldukları ihtişamlarına” kavuşmak, “merkezi devlet hazinesini” ellerine geçirmek için Ali’yi bayrak yaparak partileşmiş Şia idi.

Bunlar çıkarlarının doğrultusunda Ali yandaşı, yani Şia olmuşlardı. Yaşadığı muhalefet yıllarında ona itibar etmeyen bu kesimlerin amacı, şimdi Ali’nin anısını ve evlatlarını kendilerine bayrak yapıp kitleleri peşlerinden sürükleyerek – sadece Şam’ın boyunduruğuna muhalefet etmek için değil- iktidarı onların adına elde etmek ve kendileri kullanmaktı. İktidarı hem zor kullanarak hem de siyasi hilelerle ele geçirmiş Şam yönetimini oluşturan sınıflardan farkı yoktu. Ancak Şamdakiler daha güçlü, baskın ve zorbaydılar. Küfe’deki bu yüksek muhalif sınıfların dini de -adının Şii olması hiç farketmiyor- ortodoks İslamdı. Birisi, yani

Emeviler Ali'den nefret ederek, onu lanetleyerek İslam İmparatorluğunun başında oturmakta. Diğeri ise, yani Iraklı Şiiler Ali sevgisi gösterisi içinde onun adından ve aile bireylerinden yararlanarak iktidarı yakalamak umuduyla muhalefet oldular. Ama savaşım gerektiğinde, göğüs göğüse vuruşmak gerektiğinde saf değiştirmekte tereddüt etmediler. Örneğin Küfeli Şiiler çok sever gördükleri Ali'ye de yaptılar; oğulları Hasan'a ve Hüseyin'e de, Hüseyin'in torunu Zeyd'e de... Üçünü de kandırıp katledilmelerine neden oldular. Çünkü üst sınıflar olarak kesimsel çelişkileri sadece toprak, ganimet ve köle paylaşımından az veya çok kazançlı çıkmaktı. Çelişkileri, yaşamda kalıp kalmama, can pahası mücadele değildi. Bu sınıfların iktidar ve muhalefetler olarak yaşaması, avam (çoğl.amme) diyerek aşağıladıkları halkın; yani yoksul çoğunluğun ve emekçi kölelerin sömürülmesine, onların tam bir baskı altında tutulmasına bağlıydı.

O dönemde muhalif halk çoğunluğu da, Ali'ye ve onun soyundan gelenlere, yani Ehlibeyt soylulara karşı nefret ve sevgi temelinde bölünmüşlüğü yaşıyordu. Sınıfsal çıkarları çeliştiği için Şam iktidarı, ne Ali hilafeti yönetim çevresi tarafından Nehriyan'da kırılan Haricilere yardımcı olmuş, ne de onu katlettikten sonra, bu büyük nefretlerinden dolayı onlara sahip çıkmıştır. Tam tersine 657'den 749'lara, yani Emevi hanedanlığı yokoluncaya dek Harici hareketlerini her yerde ezmiştir. Uzun dönemli bir halk hareketi olan Haricilik, dönemin nesnel koşullarında yanlış yönlendirilmiş, yaratılmış kabul ettikleri Kur'an'a daha fazla bağlı ve daha iyi müslüman olduğunu iddia eden ortodoks karakterli başkaldırlar olarak sürdü. Gelecekte Abbasiler zamanında alevi halk hareketleriyle bütünleşip kaybolacaktır...

Wellhausen'in Ali sonrası siyasi analizinde belirttiği ve "Ali'nin adına bağlı gerçek kült, karanlık bir tarikatın kucağında çok daha önceden faaliyet göstermekteydi" cümlesiyle geçiştirdiği ikinci muhalefeti kuşkusuz Sabailer oluşturuyordu. Yukarıda açıkladığımız gibi, Ali'nin 661'de katledilmesinden sonra Abdullah İbn Saba'nın onun ölmediğini, gökyüzünde bulutlara büründüğünü ve başka bir donda soyundan gelenlerle dünyaya inip kendilerini kurtaracağını yayıyordu. Halife olmasında çok önemli rol oynamış Sabailer'in, Küfe merkez yapıldıktan sonra Ali'nin Küfeli Şii hilafet çevresi tarafından geri plana itilmiş olduğu kesindir.

Ölümünden sonra da Iraklı Şii muhalefet, Ali'yi tanrılaştıran bu muhalefet grubu yanına almamış, tam tersine gulat (aşırı, taşkın) sayıp dışlamış ve haklarında aynı şeyi düşünen düşmanları Emeviler karşısında yalnız bırakmaktan çekinmemişlerdir. Ali'ye isnat edilen 'Abdullah İbn Saba ve yandaşlarını ateşe atan' bizzat Emevi yönetimiymiş. Ama, sadece ortodoks İslam adına, Ali'nin tanrılığına inandıkları için değil, daha çok onları Osman'ın katilleri olarak ateşle cezalandırılmış olmalı. Demek ki, yeni başkaldırı hareketlerine gözdağı vermiş oluyorlardı.

Böylece önderleri öldürülen Sabailer yeraltına itilmişler, Julius Wellhausen'in dediği gibi "Ali'ye bağlı gerçek kült (inanç) karanlık tarikatın kucağında" yoksul halkın, kölelerin-azatlıların kinleri gelişip büyüyordu. Muaviye ile uzlaşmak zorunda kalmış İmam Hasan'a ne de Kerbala öncesi Hüseyin'e yaklaşmadıkları anlaşılıyor. Ama, Ali'nin ölümünden 20 yıl sonra Kerbala'nın öcünü almak için Kaysaniler (Hanafiyya-Muhtariyya) olarak ortaya çıkmaları, onların Muhammed İbn al-Hanefi (Hasan'la Hüseyin'in üvey kardeşi) çevresinde güçlendiklerini gösteriyor. Bu yıllar içinde Hasan ve Hüseyin'in Emevi yönetimiyle mücadeleleri ve Iraklı Şiiler'in tutum ve davranışlarına bir göz atıp, Kerbela olayına girelim..

1 Ali Gibi Barışçıl Siyaset İzleyen Hasan ve Muaviye Anlaşması Üzerine

Sünni İslam dışında ve kendilerini Caferi diye adlandıran Şiiler ile Alevi-Bektaşiler İmam Hüseyin ve Kerbela şehitleri için yas ayı kabul ettikleri Muharrem ayında oniki gün oruç tutarlar. Her yıl Kurban bayramının ilk gününden itibaren, üçüncü haftanın son günü başlatılan İslamın bu kesimleri için Muharrem orucu, aynı zamanda Tanrıya ibadet olarak

algılanmaktadır. İmam Hüseyin'in şehit edildiği gün olan orucun sonunda Şiiler, zincirlerle döverek, kesici aletlerle yaralayarak kendikendilerine işkence ederler. Bu şekilde ıztırıp çekerek, İmam Hüseyin'in o korkunç ve dayanılmaz acılarına ortak olduklarına inanırlar. Alevilerde ise hiç su içmedikleri Muharrem orucu, onikinci gün aşure çorbasının pişirilip dağıtılmasıyla son bulur. O gece Cem yapılır ve Kerbela olayını anlatan, saz eşliğinde özel makamla okunan Mersiyeler (ağıtlar) söylenir; şehitler için ağlar, gözyaşı dökerler ve Yezid'e lanet okurlar Cem'e katılmış olan canlar. Yine Alevi-Bektaşilerin Muharrem dışında da Görgü Cemleri, 'Cem Birleme' adını verdikleri törende, su ya da şerbet dağıtılırken, İmam Hüseyin ve Kerbela şehitlerini anan övgü ve sevgi nefesleri söylenerek (tevellâ), Yezit ve Muaviye'ye lanetler okunarak (teberra) sona erdirilir.

İslam tarihinde korkunç ve dengesiz bir siyasal olay olan Kerbela kırımı ve İmam Hasan ile Hüseyin üzerinde, nesnel bakış açısından yaklaşımla yorumlamayı deneyeceğiz.

Ali, harici İbni Mülcem tarafından şehit edildiğinde (661) ikinci imam Hasan otuz yedi yaşında bulunuyordu. *Al Müctaba* (seçkin, seçilmiş) sıfatını taşıyan Hasan'ın Muaviye'ye boyun eğmesi ve onu İslam halifesi olarak kabullenmesi iki türlü değerlendirilmektedir: Birinci değerlendirmede Hasan acımasızca eleştirilerek halifeliği savaşız Muaviye'ye teslim ettiği için onunla alay edilmiş. Batılı ve tarafsız (!) görünen bazı tarihçiler tarafından, kadınlara aşırı düşkün, öngörüsüz, iktidarsız, lüks ve rahat yaşam isteyen biri olarak betimlenmiştir. Hatta J. Wellhausen, "Hasan, hak ve hukukunu şerefsizce satmıştır" diyerek hakarete kadar vardırılmıştır. (Julius Wellhausen, Çev. Fikret Işıltan, agy., Ankara-1989, s. 157) Avrupa merkezci idealist tarihçiler, İmam Hasan'ı alçaklık ve korkaklıkla suçlamış; Emevi ve Harici yandaşı, daha sonraları Abbasi dönemi Sünni tarihçi yazar ve şairlerin anlattıklarını temel almışlardır.

Şii tarihçi ve yazarlar ise bu değerlendirmeyi asla kabul etmezler. Onlar, Küfeli Şiiler ve orada bulunan ordunun başındaki Ali'nin Medineli ve Mekkeli dostları tarafından seçilen Hasan'ın halifelikten çekilmesini, alçakça bir zayıflık ve korkaklık değil, tersine gerçekçi ve şefkat-merhamet dolu bir olay olarak gösteriyorlar.

Yaklaşık 40 bin kişilik ordunun başında, babasının öcünü almak için Haricileri takibeden Hasan, Muaviye'nin başında bulunduğu Suriye ordusuyla karşılaştı. Kendisine haber gönderip müzakere isteyen Muaviye, öbür yandan Küfeliler arasına soktuğu gizli adamlarıyla yaydığı yalan haberler ve dağıttığı rüşvet Hasan'ın ordusunu parçaladı. Çeşitli kabilelerden oluşan birlikler uyuşmazlığa düştü ve Hasan'ı yüzüstü bıraktılar. Bir kısmı ona başkaldırdı, bir kısmı Muaviye ordusuna katıldı. Hatta Hasan'ın çadırını yağmalamaya giriştiler. Dolayısıyla Hasan yanında kalan bir avuç yandaşı ve yakınlarının kanı dökülmesin diye halifelikten vazgeçip Medine'ye çekildi. (Moojan Momen, *An Introduction to Shi'i Islam*, Yale University Press-1985, s.26-27)

Elbette ki Hasan, ne bir korkak ve alçak, ne de onursuzca hukukunu satmıştır. Ancak İmam Hasan; çok kurnaz bir politikacı olduğu kadar, hem silah hem de ekonomik zenginliği elinde bulunduran egemen sınıfların temsilcisi Muaviye tarafından rahatlıkla tuzağa düşürülecek kadar zayıf ve deneyimsizdi. Hasan'ın hasmı öylesine kurnaz ve hilekar politikacıydı ki, Sıffin savaşında kaybetmek üzere olduğu anda bile durumu lehine çevirebilmişti. Oysa Ali, Muaviye ve Amr ibn ül As'ın hileleriyle, yendiği halde yenilmiş sayıldığı sözü edilen savaşın hemen arkasından, toparlanmadan Muaviye'nin üzerine gitmesi gerekirken, arkadan vurmamaları için kendisini terkeden Hariciler'e yüklenmiş ve bir süre sonra onların büyük bir kısmını Nehriyan'da kılıçtan geçirmişti. Küfe'yi Halifelik merkezi olarak hazırladıktan sonra bunu yapması Muaviye'yi daha da güçlendirmiş, hatta bu arada aynı hilekar siyasetiyle Mısır eyaletini de ele geçirmişti.

Hasan'ın durum değerlendirmesi yapmadan, gücünü ve ordusunun sadakatini tam anlamadan, asıl düşmanını gözden kaçırarak, salt babasının öcünü almak için Haricilerin üzerine gitmesi

doğru değildi. Çevresinin etkisiyle Hasan'ın bu aceleciliği, Muaviye'nin çok işine yaradı. Muaviye, Küfe'deki Halifelik yönetim çevresindeki sınıfların tereddütlerini ve Hasan'ın asıl, bir toplumsal ihtilalle babasını halife yapmış olan aşağı sınıflardan halklarla, yani Sabailerle ilişkilerinin kopukluğunu gördü. Çıkar gruplarını rahatlıkla satın aldı. Müzakereler sırasında Hasan'a, kendi durumlarının tıpkı Ebubekir ile Ali arasındaki halifelik anlaşmazlığına benzediği haberini göndermişti. Ebubekir'i tutan kabile şeflerinin çokluğu yanında, yönetime daha layık olsa bile Ali'nin zayıf oluşu, onu evine kapanmaya zorunlu kılmıştı. Hasan'ın böyle yapmak zorunda olduğunu açık açık söylüyordu. İşte Hasan, Muaviye'nin bu değerlendirmesinin doğruluğunu görerek, babası gibi evine ve inancına sığınmak zorunda kalmıştır. 17.yüzyılda yaşamış, 4. İmam Zeynelabidin'in oğlu Zeyd soyundan gelen Senirkentli Veli Baba, *Menakıbnâme*'sinde anlaşmayı dönemin türkçesiyle şöyle anlatmaktadır:

“Hz. Murtaza'nın şehadetinden sonra bivefa Küfi'lerin (*vefasız Küfelilerin*) teşvikiyle Şam üzerine ordu çekmiş ise de, Anbar nahiyesinde Şam askeri karşıladığından ve zati alisi bu yolda sefk-i *dem* (*kan dökmek*) istemediğinden Muaviye ile beş şart üzerine, Muaviye'nin teklifi vecihle hicretin kırkbirinci senesinde (M.661) hakk-ı hilafetini ana terketmiş. Ve ol şartlardan evvelkisi şart: Hz. Ali K.V.ye la'n ve şetim (*lanet ve küfür*) olunmaya. İkincisi: İmam Hüseyin Muaviye'ye tebaiyyet itmeye ve biat teklifinden muaf tutula. Üçüncüsü: Şam valisi Muaviye yerine kimseyi kaimmekam kılmayub (*yerine kimseyi tayin etmeyip*), andan sonra İmam Hasan Halife-i Resulullah ola. Hz. Ali tarafıslı olan bazı rical (*ileri gelenler*) incitilmeye ve hapishanede ise koyverile. Beşincisi: Her sene İmam Hasan Basra'dan ikiyüz bin guruş ala (*Kuruş, gümüş dirhem karşılığı olabilir! İ.K.*) Zira Şah-ı vilayet (Hz.Ali) şehid oldu. Yirmi iki evlad ve dört nisa'ye (*kadına*) sekizyüz guruşluk malı kaldı. Bu sebepten Evlad-ı Ali cümlesi fakıyr idiler. Lakin Muaviye beş şartın dördünü kabul ittim. Beşincisi La'nı Ali ve sebbi Ali (*Ali'ye lanet ve küfür*) olmamak kabil değildir. Meğer ki İmam Hasan kanğı camide bulunur ise, o camide sebb ve la'nı Ali olunmasın, başka olmak mümkün değildir, didi. Hah-ı nahah (*ister istemez*) tarafeynden kabul ittiler. Bادهu (*bunun üzerine*) dairesi halkıyla (*Hasan*) Medine-i Münevvera'ye giderek kuşe-i inzivaya çekilmiş idi.” (*Veli Baba Menakıbnâme'si*, Haz. Doç.Dr. Bedri Noyan, İstanbul-1993, s.82)

Hasan'ın ne denli yalnız kalmış olduğu, bu koşulların ileri sürülmesi ve kabul edilmesinden anlaşılmalıdır. Sorumluluğunu yüklediği ailesini açlığa tutsak kılmamak için, babasına camii mimberlerinden küfredilmesini bile sineye çekmiştir Hasan. Kuşkusuz sadece Hasan tarafından değil, ailecek kabul edilmiştir bu onur kırıcı koşullar. Çünkü, Ali ailesinin başka kurtuluş yolu yoktu. Ancak Hasan aile içinde seçilmiş ikinci İmam olarak barışçıl (pasifist) siyasetini ölümüne kadar sürdürmek zorunda değildi. Eğer Hasan Muaviye ile savaşa girseydi, Kerbala olayıyla Hüseyin'in taşıdığı büyük tarihsel onur onun olurdu. Ama Ali soyu, ehlibeyt soyu tümüyle yok olurdu. Çok hırslı ve kindar bir düşman olan Sufyan oğlu Muaviye, Hasan ve yanındakileri öldürmekle kalmaz, Medine'ye ve Mekke de saldırır tüm Haşimi sülalesinin sonunu getirirdi. Ali Muaviye için, “sen ve baban istemiyerek ikiyüzlülikle İslam'a katıldınız. Peygamberin vefatıyla da eskiye döndünüz cehaletiniz bitimsiz”, dememiş miydi? Cehalet devrinin büyük kin ve düşmanlığı bitimsiz sürüp gidecekti.

Muaviye'nin, yapılan anlaşmada Hasan'a, halifelikten vazgeçmesi koşuluyla çok cömert davrandığı görülüyor. Hasan ve yandaşlarına genel af dahil, ailesinin Medine'de rahatça yaşaması için yüklü bir mali kaynak sağlamıştı. Bazı kayıtlara göre ise, daha ileride Muaviye'nin ölümü üzerine halifelik Hasan'a devredileceği koşulu bile vardı. Yapılacak olan bir savaşın kendisine daha pahalıya malolacağını bilen Muaviye bunlara seve seve razı görünecekti. Halifelik'e ilişkin madde anlaşmada gerçekten varolmalıydı ki, Hasan buna inanmış ve sekiz yıl boyunca Medine'de, kendisine gelip Muaviye'ye başkaldırdığı takdirde, destekleyeceklerini söyleyen heyetlerin önerilerini reddetmiştir. Hiç kuşkusuz Hasan'ı ve kardeşi Hüseyin'i ayaklanmaya zorlayan, Ali'nin ölmediğini ve onun tanrısal özünün şimdi

kendilerinde tecelli ettiğini inandıkları için bölük bölük onlara koşan Sabailerdi. Ayrıca Şii oldukları için Muaviye'nin valileri aracılığıyla Ali'ye küfrettiler ve ağır baskı altında tuttuğu Küfe kayıyordu.

M. Momen, "Muaviye İmparatorluk üzerinde öyle bir kuvvetli pençe geçirmişti ki, herhangi bir başkaldırı başarısızlığa uğradı. Üstelik Hasan söz vermiş ve bir anlaşma imzalamıştı." diyerek, Hasan'ın ayaklanmamasına gerekçeler sıralıyor. (Agy, s.28) Bizce Hasan bir isyanı yönetmeye kendini yetkin göremediği için barışçıl siyaset izlemek zorunluğunu hissetmişti. Zaten yapamazdı. Medine'de, anlaşma uyarınca Basra'dan gelen ekonomik yardımı kabul ettiği için bir çeşit gözaltı yaşıyordu. 661 ile 680 tarihleri arasındaki bu dönem, politikaya karışmamak koşuluyla verilen bu yardım, onlar için doğrusu bir zül idi. 19 yıl Ali ailesi bir ekonomik gözaltı olan bu ayıbı yaşadı. Hasan hep Muaviye'nin de anlaşmaya uyacağına inanmak istiyordu. Elbette ki uymadı ve 669 yılında, henüz kırkaltı yaşında bulunan Hasan'ı öldürdü. Büyük olasılıkla Muaviye, Hasan'ın artık isyancılar tarafından etkilenmeye başladığı ve harekete geçeceğinden kuşkulandığı için onu zehirleterek ortadan kaldırmıştı.

Hasan'dan sonra imam olarak Ali ailesinin başına getirilen Hüseyin'in on yıllık Medine yaşamı da farklı geçmedi. Hasan'ın öldürülmesi Ali ailesini iyice sindirmişti. Muaviye yaşadığı sürece onları bu anlaşmaya uymaya zorladı ve gözaltı sürdü. Oysa Küfe'de Hasan'ın ölümünden iki yıl sonra (671) Hucr İbn Adi al-Kindi isyanı patlak vermişti.

Muaviye, camilerde minberden Ali'yi lanetlemeyi bir siyaset kurumu haline getirmişti¹. Bu siyasete bilinen ilk tepki Hucr İbn Adi başkanlığında bir avuç Küfeli Şii'den geldi. Al Kindi kabilesine mensup Hucr İbn Adi, Sıffin savaşı dahil diğer birçok siyasi olaylarda Ali'nin yanında bulunmuş ve onun tarafından yetiştirilmişti. 671'de Muaviye yönetimine karşı başkaldırdı. J. Wellhausen, Ebu Mihnef ve Taberi'den kaynaklanarak olayı çok geniş biçimde ayrıntılamaktadır. (Agy, s.91-98) İsyân kolayca bastırıldı ve Hucr, altı arkadaşıyla birlikte Şam'a götürülerek Muaviye tarafından idam edildi. Bu yediler, Şiiler tarafından ilk şehitler olarak kutsanır ve saygı görürler. (M.Momen, agy.s.28)

2 Hüseyin ve Kerbela Olayı: Şiilik Ortodoks İslam Olarak Tarihte Yerini Alıyor

Bize göre bu Hucr ve arkadaşları yediler, ortodoks Şii değil, *Sabai* idiler. Çünkü canlarını uğruna hiç çekinmeden verecek kadar Ali'yi taparcasına seviyor ve ona bağlıydılar. Kutsadıkları varlığın lanetlenmesine dayanamamış isyan etmişlerdi. Muaviye onlara, Ali'yi inkar ettikleri takdirde canlarının bağışlanacağını söylediği halde, sevgi ve bağlılıklarından asla ödün vermediler. Muaviye'nin yandaşı olan Ayşe'nin bile ona kızıp karşı tavır aldığı bu olaya, Hüseyin ve Ali ailesinin davranışı, yahut haberli olup olmadıkları hakkında bir bilgi yoktur. 70-80 yıl sonra, Hucr'ün mensup olduğu Al Kindi kabilesinden Banu Kindi'nin güçlü partisi, *Sabailiğin* devamı ve daha gelişmiş kolu olan *Mansurilerle* birlikte halife Abdülmelik'e başkaldırmıştır.

Baştan Hucr'ün arkasından gitmekten çekinen kabile üyeleri, Sükun'lu Malik b. Hübeyre'nin hapse atılmış diğer bazı isyancıları parayla da olsa kurtarmasından sonra birlikte harekete katıldılar. Ziyad tarafından Şam'a götürülmüş olan Hucr ve arkadaşlarını kurtarmak için silaha sarılarak yürüyüşe geçtiler. Malik'in başında bulunduğu kuvvet Şam'a yaklaştığında, Hucr ve arkadaşlarının idam edildikleri haberi gelmişti. Onları serbest bırakması için

¹ Emevilerin bu siyasetlerini fethettikleri, yayıldıkları ülkelerin en küçük birimlerine kadar götürdüklerini, 10.yy. Arap gezgini İbn Fadlan'dan öğreniyoruz: "Kharizm ülkesinde Ardakuva adında bir köy var. Burada oturanlara Kardaliya denilmektedir. Dilleri tıpkı kurbağa viyaklamasına benzemektedir. Her namazın sonunda inananların emiri Ali bin Abi Talib'e lanet etmektedirler." (İbn Fadlan, Fransızca Çeviri: Marius Canard, *Voyage Chez Les Bulgares de la Volga (Volga Bulgarları Arasında Gezi)* Paris-1983, s.14)

Muaviye'ye ricacı göndermiş olan Malik b. Hübeyre çok öfkelenmiş saldırıya hazırlanıyordu. Siyaset kurnazı Muaviye onları silahla karşılayarak, isyanın büyüyüp genişlemesine meydan vermedi. Onları parayla karşıladı. Muaviye'nin 100 bin dirhem (gümüş) göndererek Malik'in öfkesini yatıştırdığı ve kendisinin haklılığına onu inandırdığını öğreniyoruz. Açıkça görüldüğü gibi, Muaviye Sükun kabilesi başkanı Malik b. Hübeyre'yi 100 bin dirheme satın almış ve isyanı bastırmıştı. Bu olay, kabile aristokrasisinin inanç değil çıkarlar doğrultusunda hareket ettiklerinin en belirgin örneğidir. İşte Hüseyin'i Küfe'ye çağırıp, halife olarak başlarına geçirmek isteyenler de toplumun bu kesimiydi.

Muaviye 680 yılında öldü. Şii yazarlara göre, sözde ölüm döşeğinde acı bir vicdan azabıyla kıvranıp durmuş. Yaptıklarından dolayı ufak bir vicdan azabı duyan adam, ölmeden önce oğlu Yezid'i halef olarak atayıp zorba bir hanedan yaratmazdı. Medine valisi Velid b. Akab, İmam Hüseyin'i Yezid'e biat etmeğe zorlayınca Mekke'ye göçetmişti. M. Momen: "İslam dininin kurallarıyla alay eden bir sarhoş olan Yezid'in halifelik makamına oturması namussuzca bir tecavüz, bir gasıptı. Küfe'de halk bir kere daha kaynaşmaya başladı. Artık Medine'ye Hüseyin'i Küfe'ye gelmeye ve kendilerine liderlik yapmaya zorlayan mektuplar ve haberler geliyordu" diye yazıyor. (Agy, s.28)

Hüseyin'i çağırın, Küfe'nin nüfus çoğunluğunu oluşturan kozmopolit halkı mıydı? Hiç de öyle görünmüyor. J. Wellhausen'in açıkladığı gibi, Küfeliler ondan yanlarına gelmesini ve başlarına geçerek Emevi egemenliğine karşı ayaklanmasını istediler. Ancak, Hüseyin'e mektup yazanlar her kabileden nüfuz ve itibar sahibi kimselerdi. Ayrıca sayıca ve nüfuzca önde gelen Yemenliler de bulunmaktaydı. Kısacası kentin yerli zenginleriyle, Küfe'ye yerleşip varlık sahibi olmuş yabancı kabilelerin başlarıydı.

2. a Hüseyin Müslim Akil'i Küfe'ye Gönderiyor

Hüseyin Küfe'den gelen çağrılarını değerlendirmek istedi. Yezid'in valileri, hangi şehirde oturursa otursun onu boyun eğmeğe zorlayacaklardı. Bu nedenle Küfe'ye gitmeye ve orada şansını denemeye karar verdi. Başka çıkar yolu da yoktu. Ondokuz yıldan beri Medine'de yaşadığı ekonomik gözaltı Ali ailesini giderek yozlaşmaya itmişti. Zaten Medine zevk, eğlence ve mizah merkezi haline almış; buradaki Haşimiler siyasetten ve savaşıardan uzak, Peygamberin kabilesinden olma ayrıcalığının zevkini çıkarıyorlardı. Tanınmış doğubilimcilerden Franz Rozenhal'ın dönemin Arap yazarlarından derlediği, mizah-gülmece yaratıcısı Eş'eb ve torunu Şuayb'ın öykülerinde İmam Hasan ve oğullarının; Hüseyin'in kızları, Halife Osman'ın iki torunuyla evlenmiş Fatima ve Sukeyne'nin (Sakine) adları sıkça geçmektedir. Özellikle Sukeyne'nin eğlenceye düşkün ve birkaç kaç kez evlenmiş kadın olduğu belirtilmektedir. (Franz Rozenhal, Türkçesi: Prof. Dr. Ahmet Arslan, *Erken İslam'da Mizah*, İstanbul-1997, s.35,162-164; 48,92,107,204; 113-118, 132, 152, 172vd.182) İmam Hüseyin bu yozlaşmayı ve kendi ailesinin prestijinin azaldığını görüyor üzülüyordu. Küfe'de istediklerini bulamazsa, büyük olasılıkla son İran şahı Yezdigerd'in kızı olan karısı Şehriban'ın ülkesi İran'a geçip, oraya yerleşmeyi düşünüyordu.

Hüseyin, Mekke'den hareket etmeden önce amcasının oğlu Müslim Akil'i gizlice Küfe'ye gönderdi ve ondan haber beklemeye başladı. Anlaştıkları üzere Müslim önce Sakif kabilesinden, beş yıl sonra Hüseyin ve Ali ailesinin öcünü almak için Kaysaniya adıyla büyük Sabai-Alevi hareketini başlatacak olan Muhtar b. Ubeyd'in evine indi. Bu gösteriyor ki, Hüseyin Küfeli ortodoks Şiilerden çok Ehlibeyti kutsallaştıran Sabai akımı yandaşlarına güveniyordu. Ancak Küfeli soylular Müslim Akil'i oradan alıp, Murad kabilesinin önde gelen zenginlerinden Hani bin Urve'nin evine yerleştirdiler. Çok dikkatli ve gizli propaganda toplantılarıyla, bir ay içinde yirmi bine yakın Küfeli Şii Hüseyin'e biad yeminiyle ihtilal ordusuna kayıt yaptırdı. Elbetteki bunları Şam'daki halife Yezid'in kulağına ulaştırmışlardı casusları. Yezid'in ilk işi, ılımlı ve harekete gözyuman Küfe valisi Numan b. Beşir'i görevden alıp, Basra valisi Ubeydullah b. Ziyad'ı onun yerine geçirmek oldu.

Ubeydullah daha Basra'dayken Hüseyin'in hedefi hakkında geniş bilgi edinerek gelmişti Küfe'ye. Buna karşılık, "evinde yabancı saklayan ya da yabancı görüp de haber vermeyen çarmlıha gerilecektir" tehdidi işe yaramamış, Müslim Akil'in saklandığı ev ihbar edilmemişti. Sonunda Makil adında bir azatlıyla 3000 dirhem vererek, onu Partiye bağışlamak kandırmacasıyla tanınmış bir Şiinin evine sokmayı başardı. Müslim'e ulaşan Makil, Hüseyin'e biad ederek onun güvenini kazanıp aralarına girdi. Böylece Hani bin Urve'nin evinde olup biten herşeyi günü gününe vali Ubeydullah bin Ziyad'a bildirdi.

Herşeyi öğrenen vali, Hani bin Urve'yi konağına çağırıp, Şii eşrafın önünde dövdü hakaret etti. Sonra idam edip Kasaplar Pazarında astırdı. Ne kendi kabilesi ve ne de diğer Şiiler onu kurtarma girişiminde bulunmadı. Ayrıca gelişigüzel birkaç kişi daha yakalanıp kendi kabilelerinin oturduğu mahallelerde astırıldı. Ertesi gün Müslim Akil yanında bulabildiği taraftarlarıyla pazar yerinde toplandı, sözde valiye başkaldıracak, vuruşacaklardı. Bunu duyan Ubeydullah yanlarına geldi. Kendisiyle birlikte sadece otuz silahlı muhafız vardı. Ayrıca parayla satın aldığı en itibarlı Küfe Şiileri eşrafından yirmi kişi de yanında bulunuyordu. Ubeydullah'ın yerine, bizzat bunlar isyancıları dağılmaları için uyardılar. Müslim Akil'i tek başına bırakıp dağıldılar. Sokaklarda sığınacak ev arayan Müslim'i, al Kinde kabilesinden dul bir yaşlı kadın içeri aldı. Ama kadının oğlu korkusundan kabile başkanına, o da valiye bildirince Müslim Akil yakalandı ve vali Ubeydullah tarafından idam edildi. Böylelikle Küfeli ortodoks Şiiler bir kere daha Ali ailesine ihanet ettiler. Bu kez, biraz Ubeydullah'ın kılıcının korkusundan, ama daha çok parasına tamah ederek ihaneti gerçekleştirdiler.

2. b Hüseyin Bir Daha Dönmek Üzere Mekke'yi Terk ediyor

Kayıtlara göre İmam Hüseyin Küfe'ye gelmek üzere Mekke'den ayrıldığı gün (10 Eylül 680), Müslim Akil öldürülmüştü. Hüseyin'in Mekke'den ayrılmasına, başından gittiği ve dolayısıyla sorumluluktan kurtulduğu için, en çok sevilen vali İbn Zübeyr oldu. En yakın akrabalarından Abdullah b. Cafer'in oğulları kadınları ve çocuklarıyla birlikte, 54 yaşında bulunan Hüseyin'le yola çıktılar. Abbasoğullarından kimse katılmadı. Sadece elli silahlı vardı yanında. Gerisi kadın ve çocuklardan oluşuyordu. Hüseyin Tanim'de, Şam'a giden bir kervanı ele geçirdi. Çünkü develere ihtiyacı vardı. Bundan sonra Küfe yolunu tutarak Zat, İrk, Vadi Zürrumme'den geçerek Hacir, Zerud ve Salebiye üzerinden Zübale'ye ulaştı. Burada Hac ziyaretinden dönen birkaç Küfeli de ona katıldı. Hüseyin çağrı mektupları ve imzalı biat yeminleri yanında bulunduğu için, düşlerinde Küfe'de sadık Şiilerle (!) yükselteceği büyük isyan hareketini yaşıyordu.

Hüseyin Salebiye'de Müslim'in acıklı öyküsünü öğrendi. Küfeli Ebu Mihnef'ten kaynaklanan J. Welhausen "bu haber üzerine, eğer öldürülen Müslim'in, kendilerine intikam hakkı ve görevi düşen erkek kardeşleri razı olsalardı, Hüseyin seve seve geri dönecekti" diyor. (Agy, s.104) Bizce Hüseyin, yukarıdaki açıkladığımız nedenlerden ötürü Medine'den de, Mekke'den de bir daha geri dönmek üzere ayrılmıştı.

Küfe valisi Hüseyin'in yola çıktığını çoktan öğrenmiş ve onu Küfe'ye sokmadan ortadan kaldırmak yollarını arıyordu. Çünkü Şam'daki halife Yezid'in kesin emriydi bu. *Veli Baba Menakıbnamesi*'nde "Muaviye ölürken oğlu Yezid'e vasiyet idip, 'ben Ali ile Hasan'ın işini bitürdüm, cümle memaliki sana biat ittirdüm. İmam Hüseyin'in işini de sen bitür' diye vasiyyet eyledi"demektedir. (Veli Baba, agy, s.81) Yezid de halifelikliğini elinden kaçırmamak için, acımasızca bu vasiyeti yerine getirecektir.

Ubeydulah b. Ziyad, önce Kadisiye'den Tamimli Hür b. Yezid'in kumandasında bin kişilik öncü birlik gönderdi. Ama asıl, başında Muhammed'in sahabelerinden Sad b. Ebu Vakkas'ın oğlu Ömer'in bulunduğu 4000 kişilik kuvvet, Kerbala yakınlarında bekliyordu. Bu kumandana Yezid, Rey valiliği sözü vermişti. Hüseyin'e boyun eğdirdiği takdirde hemen gönderecekti. Hür b. Yezid, Küfe valisi Ubeydullah'tan, Hüseyin'e dinlenme olanağı kullanması ve onun bir kalede veya su kenarında konaklamasına izin vermemesi buyruğunu

almıştı. Kendisini hemen arkasından izleyen bu öncü birlik yüzünden ne Ninive ne de Gadiyye ve Şefiye’de konaklayabildi. Hüseyin’i bir dost görünüşü altında herhangi bir saldırıda bulunmadan öylesine yakından izliyorlardı ki, arkasında namaza duruyor. Hatta Hüseyin’in susayan askerlere kendi sularından verdiği bile anlatılmaktadır. Her fırsatta Ali ailesini ve yandaşlarını eleştiren, sıkça kusur bulan, onlara karşı düşmanca tavır koyan Julius Wellhausen, dönemin siyasi olaylarına her nedense Emevi hayranlığı içinde bakmaktadır. Burada da “Hüseyin, Hür’ün emrindeki birkaç atlıya saldırması için yapılan teklife uymadı; savaşı başlatan kişi olmak istemiyordu” (Agy, s.106) diyor. Koca bir birlik, bir silahlı müfrezeydi bu, birkaç atlı değildi ki! Hüseyin’in, Küfe’ye yaklaşmasını önlemek için bin kişilik bir askeri müfrezenin genç kumandanı Tamimli Hür’e (to al-Hurr at-Tamimi, the young commander of a military detachment numbering one thousand, to intercept Husayn’s party as it approached Kufa: M. Momen, agy.s.29), elli kişilik silahlı adamıyla saldırması bir kurtuluş mu olacaktı? Tersine kurduğu dostluk ve gösterdiği sevgi, Hür b. Yezid’in tek başına da olsa, daha sonra Hüseyin’in yanına geçmesini sağlamıştır. Onun uğruna şehit olmuştur.

2. c İmam Hüseyin Kerbela Çölünde Ölümüne Direniyor

Hüseyin sonunda Fırat’a uzak olmayan susuz bir alanda, ‘kısır, çorak’ anlamına gelen Akr köyüne yakın bir yerde, Kerbela’da konaklamaya zorlandı. Ömer b. Sad, Hazar Denizi kıyılarında ayaklanmış Daylemlileri bastırmak için Küfelilerden oluşturduğu 4 bin kişilik ordusuyla, aldığı emir üzerine Hüseyin ve adamlarını kuşattı. Görüldüğü gibi, Hüseyin’i çağırıp başlarına geçmesini isteyen, biat yemini imzalayan Küfe’nin saygın kişileri, şimdi Ömer b. Sad’ın kumandasında düşman olarak karşısında bulunuyorlardı. Ali ailesini sevdiklerini ve onların Şiası (yandaşı) olduklarını ileri sürenler, inançları uğruna şavaşa girmemişler. Ama, Ömer b. Sad’la Cihad’a, yani fetih savaşlarına katılmaktan çekinmemişlerdi. Çünkü, bu savaşların ardında ganimet vardı, mal, para, toprak kazançları vardı. Öyle korkuyla ya da zorlanarak filan katılmış değillerdi bu orduya...

Ömer b. Sad, Hüseyin’e buraya niçin geldiğini sordurduğu zaman, o da kendisinin yanında bulunan Küfelilerin davet mektuplarını çıkarıp göstermişti. Ama, şimdi artık burada kalmasına bir gerekçe bulunmadığını, çekilip gitmesi için izin verilmesini istedi. Taberi’nin Duhni’den rivayetine göre Hüseyin, Medine’ye geri dönmek ya da sınır boylarında kafirlere karşı savaşmak, hatta Şam’a Yezid’in yanına gönderilmek istiyordu. Ama, yine Taberi Tarihi’nde, Abu Mihnef’in “Hüseyin bunlardan hiçbirini istemediği, yerinden ayrılmak niyetinde olmadığı” görüşüne de yer verilir. (J.Welhausen, agy. s.107)

Bizce Ömer b. Sad ile istişareleri sırasında, Hüseyin gerçekten sınır boylarına gitmek isteği göstermiş olmalıdır. Çünkü buradan onun, İran’a geçmek ve oralarda güçlenerek ve herşeyi talan edilmiş, toprakları ellerinden alınarak kendi topraklarında köleleştirilmiş Arap olmayan halkların başında bir ihtilal yapma niyeti sezilebilir. O topraklara gitmek için de Ömer b. Sad’ın ordusuna katılarak olmasa bile, koruması altında Irak’tan çıkması gerekiyordu. Ömer için böyle bir durumda, Küfelileri bu kez gerçekten Hüseyin’e kaptırılacağı korkusu sarmış olmalıdır. Hemen arkasından Ömer b. Sad, Ubeydullah’la görüşmüş. Ondan Hüseyin’in, Yezid’in halifeliğini kabul edip, ona biat etmediği takdirde, bir yere bırakılmaması ve zor kullanması buyruğunu almıştı. Ayrıca, eğer bunu yapamayacaksa, ordunun kumandasını derhal, buyruğu getiren Kays kabilesinden Şimr b. Zi Cevşen’e devretmesini istiyordu Küfe valisi Ubeydullah. Belliki, babası Sad b. Vakkas İslam Peygamberinin sahabilerinden ve Ali’nin yakın dostlarından olması dolayısıyla Ömer’e fazla güvenmiyordu. Ömer b.Sad, başındaki orduyu yönlendirip Hüseyin’in tarafına geçseydi, tarihin seyri değişebilirdi. Hemen Küfeyi alıp, Hüseyin adına yükselteceği büyük bir Şii isyanıyla iktidara yürüyebilirdi.

Ömer b. Sad, Rey valiliğinin elinden gideceği telaşı içerisinde, aynı günün gecesi boyunca saldırı hazırlıkları yaptı. Fırat tarafından sararak, suyun önünü kestiler. Hüseyin Yezid’e biat etmeyeceğini kesin bir dille söylemişti. Daha sonra kampında bulunan yakınlarına, Yezid’in

istediğinin kendisi olduğunu, isteyen herkesin gidebileceğini içtenlikle açıklamasına rağmen, kimse onu terketmedi. Tek başına da kalsa şehit oluncaya kadar savaşacaktı. Düşmanlar çadırlarının önündeydi, karşılıklı konuşmalar yapılıyordu. Hüseyin’le birlikte ailesinden 18 ve yandaşlarından 54 kişi olmak üzere savaşabilecek 72 kişi vardı. Gerisi kadınlar ve çocuklardan oluşuyordu. Kampın suyu ve yiyeceği tükenmişti.

10 Muharrem Çarşamba günü (10 Ekim 680) şafakla birlikte saldırı başladı. Bu karşılıklı iki gücün vuruşması değil, bir imha savaşıydı, bir soyun kırımıydı. Bir yanda 5 bine yakın Şam halifesi Yezid’in ordusu, öbür yanda 72 savaşçı. Tarihin o ana kadar eşi görülmemiş dengesizlikte ve kural tanımayan bir çarpışmasıydı. Ortaçağ savaşlarında mertlik ve yiğitlik başkuraldı. Ama Kerbela’da tam anlamıyla kahpelik, döneklik, satılmışlık ve acımasızlık yaşanmış. Din, ahlak ve insanlık kurallarını tamamıyla dışına çıkılmış. Kişisel hırslar, bencillik ve çıkarlar önde tutulmuştur. Hüseyin’in akrabaları ve sadık adamlarının hepsi de yiğitçe dövüşerek düştüler. Bazıları omuzlarına kırbaları, tulumları takıp Fırat’tan su almak için Ömer b.Sad’ın saflarını yararak, bazıları tek başına 15-20 kişiyle birden çarpışarak şehit oldular. Bu çoğu Küfeli Şii askerleri öylesine mal ganimet ve para hırsıyla donatmışlardı ki, bir an önce bu bir avuç Kerbela mazlumunu ezip, Desteba’da Daylemliler üzerine cihad için yola çıkma acelesi içindeydiler. İslam dinini yayma adına kutsal cihadı düşünenler, İslam Peygamberinin torununu katletmenin inanç ve ahlaki sorumluluğunu akıllarından bile geçirmediler. Askerlerden kumandanlara ve valisine kadar hepsinin vicdanları körelmiş, insanlıklarını unutmuş, çıkar ve makamların tutsağı olmuşlardı. İçlerinde insanlığını anımsayan tek kişi Tamim kabilesinden Hür b. Yezid oldu. Yezid ordusunun öncü müfrezesi genç kumandanı Hür tek başına Hüseyin’in tarafına geçti ve yiğitçe vuruşarak şehit oldu.² Hüseyin’in üvey kardeşlerinden Abbas su kırbaşı omuzunda, yalın kılıç safları yararak ırmağa ulaşan tek savaşçı olmuştu. Çadırdaki kadın ve çocukların “suuu, su!” diye inlemeleri, son kalan savaşçı erkek olarak onu öylesine etkileyip güçlendirmişti ki, yardığı saflardaki yüzlerce kişi engel olamamış suya ulaşmıştı. Kırbağı doldurup attı omuzuna ve yine daldı safların arasına. Vuruşmaktan gücü kesilmek üzereydi. Korkularından yanına yaklaşamayan

² Alevi Görgü Cemleri sonunda, Hüseyin’i ve Kerbala şehitlerini anlatan nefesler (Mersiye) okunup ‘onların aşkına’ su içilerek Yezid’de lanet (teberra) ve Hüseyin’e rahmet ve sevgi (tevilla) gösterisinde bulunulur. Cem Birleme adı verilen bu törenlerde Kerbala olayı anlatılır. Tamimli Hür b.Yezid, isim benzerliğinden dolayı genellikle Emevi halifesi Yezid’in oğlu olarak bilinir. Babasına karşı çıkmış, onu lanetlemiş ve Hüseyin’e geçmiş bir oğul olarak adı Kerbela şehitleri arasında saygıyla anılır. Acaba büyük Alevi ozanı ve Kızılbaş Safevi Devletinin kurucusu Şah İsmail Hatayı de bu yanlış bilerek mi yapmıştır? O da, 46 dörtlük içinde anlattığı Kerbala olayında çok sayıda dörtlük içinde Hür’ü övmekte ve Yezid’in oğlu olarak tanımlamaktadır. Olasıdır ki o bu yanlış kasıtlı yapmıştır. Yezid diye nitelendirilen Osmanlı Padişahının, yani Kızılbaş düşmanının oğlu da babasına lanet edebilir bilincini yayacak bir propaganda sezilebilir özünde:

...
Ol Yezid’in bir evladı var idi
Gayetden pehlivan ismi Har(?) idi
Her ma’nada imamları görürdü
Kimseler de irşat etmezdi anı
...
Babası oğlana gayet kakıdı
Oğlan babasına lanet okudu
Oğlanın ervahı ezelden pak idi
Hidayet erişti buldu imanı
...
Sığındı Sübhana oğlan bindi ata
Çok ok uçurdular ermedi hata
Kerbela çölünde erişti zata
Öptü secd’eyledi tuttu demanı
...
Eğildi destini bir bus eyledi
Atasının ettiğini söyledi
İsmi Hır idi değişti Hür oldu
Gayetten sevdiler ol pehlivanı

Yezid askerlerinden birkaçı gücünün kesildiğinin farkına vararak, arkadan önden saldırıp, iki kolunu birden omuzlarından budadılar. Kırbayı dişleriyle tutarak çadıra yetiştirmeye çabalıyordu. Üzerine oklar yağmaya başladı. Kırbayı delip suyu toprağa akıttılar ve Abbas'ın vücudunu delik deşik ettiler.

Buna rağmen sağ kalan tek yetişkin erkek olan Hüseyin, çadırda inleyen birbuçuk yaşındaki oğlunu alıp kollarıyla havaya kaldırarak ona olsun acımalarını, bir damla su vermelerini istedi. Bazı kayıtlara göre, Hüseyin çocuğunu havaya kaldırırken, Sad İbn Vakkas'ın oğlu Ömer onu gördü. Yanında duran keskin nişancılarından Harmele'ye "Harmele, Hüseyin'e bir cevap ver!" demesiyle, zalim okçu Hüseyin'in herkesin görmesi için elinde yükselttiği masumun boğazına nişan alıp bir ok gönderdi. Çocuğunu, babasının elinde şehit etti. (M. Tevfik Oytan, *Bektaşiliğin İcyüzü Cilt 1*, İstanbul-1960, s.246) Askerler giderek çemberi daraltmaya ve kadınların ve çocukların bulunduğu çadıra doğru yaklaşmaya başlamışlardı. Hüseyin kılıç ve kalkanının alıp son gücüyle saldırdı. Birçoğunu tepeledikten sonra aldığı 33 kılıç yarası ve 34 darbeyle onu yere yıktılar. Kimsenin kafasını kesmeğe cesaret edemediğini gören Şimr, hemen kılıcını çekip Hüseyinin kafasını gövdesinden ayırdı. Askerler gerek Hüseyin'in başsız bedenini ve gerekse çadırdaki karısı, kızı, oğlu ve yakınlarının karısı çocuklarını soyup yağmaladılar, çıplak bıraktılar. Hüseyin'in kesik başını alan Şimr, hasta olduğundan savaşa katılamayan oğlu Ali (Zeynelabidin) ve kadınlarla çocukları çıplak develere bindirip kafale halinde Şam'da haber bekleyen Yezid'e götürdü. Aynı Şimr'in 656'daki Sıffin savaşında Ali'nin şiası (yandaşı) olarak Muaviye'ye karşı çarpıştığı bilinmektedir. (J.Welhausen, agy, s.114, dipnt.40)

2. d Kerbala Olayı Üzerine Şii Görüşünün Eleştirisi

Hüseyin, Irak'a yaklaşırken Küfe'de isyanın çökertildiği, Müslim Akil'in öldürüldüğü üzerine bir dolu uyarı almıştı. Doğrusu Şii tarihçileri, yolculuk sırasında konaklama yerlerinden birinde (Salebiye'de) Küfe'den korkunç haberi aldıktan sonra Hüseyin'in yanındaki yoldaşlarını toplayıp, kendilerini ölüm ve felaketin beklediğini, onlara anlatmış olduğunu kaydetmektedir. Hüseyin, bu noktada Medine'ye geri döner ya da kendisine yapılmış olan Tayy kabilesinin dağlık bölgedeki kalelerine sığınması önerisini kabul edebilirdi. Bu hareket yollarını reddettiği gibi, Küfe'ye ve bir felakete doğru gitmekte ısrarlı olduğu için kendisini hemen terketmelerini bildirmişti.

M. Momen, bu konularda düşüncelerini belirttikten sonra, aynı sayfalarda Kerbela olayı ve Hüseyin'in büyük direnci, kendini kurban edişi üzerinde çağdaş Şii tarihçilerinden S.H. M. Jafri'nin yorumundan, bazı ayrıntılar geçmektedir. Jafri özetle şunları söylüyor :

"Açıktır ki Hüseyin, karşılaşacağı tehlikelerin tamamıyla farkındaydı. Kafasında İslam toplumunun bilincinde bir devrime neden olmayı planlamış ve bir stratejiye sahip bulunuyordu. Ayrıca açık olan bir şey daha vardı; Hüseyin Hicaz'da kolay yapabileceği bir askeri desteği örgütleme ve harekete geçirmeye çalışmadı ve ne de mevcut herhangi bir fiziksel gücü kendi çıkarı için kullanmayı denedi... Öyleyse Hüseyin'in kafasında ne vardı? Neden hala Küfe yönünde gidiyordu? Batılı İslam tarihçiliği, bütün dikkati Kerbela olayının hemen göze çarpan dışsal görünüşü üzerinde toplamış ve Hüseyin'in kafasındaki çatışmayı (ihtilafı) tartışarak içsel tarihi çözümlemeye asla uğraşmadığını göstermek doğrusu cansıktıcıdır.... Oysa bir bütün olarak Kerbala olaylarını dikkatli bir araştırma ve analiz, Hüseyin'in başlangıçtan beri, Müslümanların dinsel bilinç ve anlayışlarında tam bir devrim, bir ihtilal yaratmayı planladığı gerçeğini açığa çıkarır. Hüseyin'in davranış ve eylemlerinin hepsi gösteriyor ki o, askeri güç ve kudret aracılığıyla kazanılan bir zaferin daima geçici olduğu gerçeğinin farkındaydı. Çünkü daha güçlü bir iktidar zaman içinde onu çökertebilir. Fakat acı çekme ve kurban vermeye kazanılmış yengi ebedidir ve insan bilinci üzerinde silinmez izler bırakır..."

Gerçekte Jafri'nin düşündüğü gibi, Hüseyin'in Mekke ve Medine halkından askeri bir örgütlemesini sağlayacak somut koşullar yoktu. Yezid'in valilerinin ağır baskıları ve mensup olduğu Haşimi kabilesinin de siyasetten uzak durmaları için verilen paralarla ekonomik rahatlığa kavuşmuş olmaları bu duruma engeldi. Ayrıca Hüseyin'in aristokrat tavrı da, bu kentlerdeki köleler ve yabancı (mevali) azatlılarla, yani emeğiyle geçinen aşağı sınıflarla ilişki kurmasına engel oluyordu. Ya da yönetimin baskısından kuramamıştı. Oysa Ali'nin, Ehlibeytin gerçek destekleyicileri ve kendi ailesini kutsallaştıran, bu uğurda canlarını vermekten çekinmeyecek olan toplumun bu kesimleriydi. Hepsisi de amansız koğuşturmalar yüzünden yeraltına inmiş Sabai örgütlenmelerine bağlıydılar. Daha sonraki yıllar üvey kardeşi Muhammed Hanefi bunu başaracaktı. Hüseyin ise siyasetini, Hicaz dışındaki kabile başkanlarını kutsal aile ayrıcalığıyla kendisine çekmeye bağlamıştı. Bir de, daha önce sözünü ettiğimiz İran ve İslam İmparatorluğunun sınır boylarına ulaşmak olabiliirdi...

Jafri yorumunu tam bir idealist diyalektik içinde sürdürmektedir:

“Eylem ve karşı eylem (*action and reaction*) arasındaki mücadele ve çatışmanın doğal gelişimi şimdi gündemdedi. Yani, Muhammed'in ilerici İslamcı eylemi (*progressive Islamic action*), İslamöncesi putperstlik pratiğinin düşünme yöntemleri içerisinde Arap tutuculuğunu bastırdı. Fakat otuz yıldan daha az bir zaman içinde bu Arap tutuculuğu, Muhammed'in aksiyonunu bir kere daha değiştirmek ve bozmak için, güçlü bir reaksiyon (karşı eylem) başlamıştı. Yezid'in karakterinde tam iktidar oldu. İslam şimdi, Hüseyin'in düşüncesinde, eski Arap reaksiyonuna karşı Muhammed'in aksiyonunu (eylemini) yeniden etkin kılmanın korkunç gereksinimi içindeydi ve bunun için tam anlamıyla bir sarsıntıya muhtaçtı...Hüseyin'in, İslama ilişkin ilkelere karşı açıkça reaksiyon gösteren Yezid'i kabul etmesi, Muaviye ile Hasan'ın durumunda olduğu gibi sadece politik bir düzenleme anlamına gelmeyecekti, aynı zamanda Yezid'in karakteri ve yaşam yolunu onaylamak olacaktı...Hüseyin, sadece silahlı gücün İslam eylemi ve bilincini kurtaramıyacağını anladı. Ona göre büyük bir sarsıntıya, kalbleri ve duyguları sarsmaya gereksinim vardı. Bunun, sadece acı çekme ve kendini kurban verme sayesinde başarılacağına karar verdi. Bunu anlamak, özellikle Sokrates ve Joan of Arc (Jean d'Arc) gibi idealleri için ölümü kucaklayanların kahramanca eylemleri ve fedakarlıklarını iyi değerlendirenler için anlamak zor olmayacaktır. Bunların hepsinin üstünde, insanlığın kurtuluşu için İsa'nın kendini feda etmesi örneği vardır...” (M.Momen, agy.s. 31-32)

Elbetteki onuru, düşünce ve inançları ve büyük idealler için canını vermiş kişilerden insanlık çok şey öğrenmiş. Onlar çağlar boyu kendilerinden sonra gelenler için, erdem, yiğitlik, korkusuzluk ve haksızlığa direnme örnekleri oluşturmuşlardır. Hüseyin de bu örneklerden biridir. Hüseyin'in büyüklüğü, Yezid'in haksızlığı ve zalimliğine boyun eğmemek için, bir avuç yandaşıyla 4-5 bin kişilik silahlı çıkarıcı güce Kerbela çölünde ölümüne direnmesiydi. Jafri'nin yazdığı gibi, Hüseyin ailesini yanına almış, çeşitli uyarılara rağmen “kalplerde ve duygularda büyük sarsıntı yaratmak ve İslam İmparatorluğunu sarsmak için” Mekke'den kefene dolanıp çıkmamıştı. Ölümüne değil, kurtuluşa ve –doğrudur- “Muhammed'in aksiyonunu” yeniden yükseltmek için, onun gibi mücadele vermeye gidiyordu.

Üstelik Jafri'de inanç duyguları iyiden ağır basmış olmalı ki, sonraki satırlarda Hüseyin'in, babasının kuzenlerinden İbn Abbas'ın, ailesi ve çocuklarını götürmemesi uyarılarını tutmayışını şöyle açıklıyor : “Karşı güçlerin vahşi doğasının genişlemekte olduğunun farkına varan Hüseyin, kendisini öldürdükten sonra Umeypoğulları'nın (Emevi yönetiminin) kadınları ve çocuklarını esir alıp, Kufe'den (*Neredeyse Akr köyüne yakın Kerbela'dan, demesi kalmış. İ.K*) Damascus'a (Şam'a) götüreceğini biliyordu. Esir edilmiş Muhammed'in ailesini götüreceği bu kervan Hüseyin'in mesajını halka ileticek, reklamını yapacak ve Müslümanların

kalblerini bu trajedi üzerinde düşündürmeye zorlayacaktı (...would publicise Husayn's message and would force the Muslims' hearts to ponder on the tragedy. Agy, s.32)”

Tarihsel sonuçları bilen çağdaş Şii yazar, Hüseyin'in de kendi başına gelecekları aynıısıyla bilerek Mekke'den ayrıldığını gerçekmiş gibi anlatması onu yüceltmiyor. Tersine küçük düşürüyor. Başlarda anlattığı bazı nedenlere dayandırıp bir sonuca vardırır diyalektiği de ortadan kaldırıyor. Hüseyin'in kendi alinyazısını bildiği ve buna engel olunanacak her türlü yardım ve kurtuluş önerilerini reddettiğine inanan Şiiler (ve gelenekçi Alevilerin) anlayışdır bu. Onlara göre, Muhammed torunu Hasan'ın ağzından, Hüseyin'in ise boynundan öper ve ağlarmış. Sorulduğunda İslam Peygamberi, Hasan'ı ağzından zehir içirerek, Hüseyin'i boynunu keserek şehit edeceklerini söylemiş. Dahası Kerbela'da melekler ve cinler ordularını çekip, Hüseyin'e yardıma gelmişler, ama o kabul etmemiş. Örneğin yukarıda dipnotta bazı kıtalarını verdiğimiz Hatayi'nin Kerbela şiiirinde şu dizeleri görebiliyoruz:

İmdadına geldi cafr-i cinni
Başında var idi yüzbin ecinni
Emreyle Hüseyin koymayak canını
Ne yaman kastetti kafir murani
...
Emredin adem donuna girelim
Görünerek karşısına duralım
Anlar bize biz anlara vuralım
Yolunda dökelim bir damla kanı

Hüseyin'in İsa'ya benzetilerek, dünya insanlığının kurtuluşu için kendisini ve ailesini kurban etti yargısı da fazlaca idealist yaklaşımdır. Elbetteki, İsa Peygamber de insanlığı kurtarmak amacıyla isteyerek çarımhta ölüme gitmemiştir. Ancak her ikisi de hak bildiği, doğruluğuna inandığı yaşam biçimini oluşturan inancını sürdürememektense, ölmeyi yeğledikleri gerçektir. İsa'nın direnci, çarımhtaki dayanılmaz büyük ızdırabıdır. Hüseyin ise en yakınlarının, gözleri önünde tek tek hunharca şehit edilmelerinin verdiği büyük manevi acıyla birlikte, son nefesine kadar vuruşarak da direnmiş olmasıdır.

2. e İmam Hüseyin Zalimlerin Zulmüne Karşı Ölümüne Direnmenin Simgesidir, Ağlama ve Dövünme Duvarı Değildir

Hüseyin'in Kerbela'ya kadar yolcuğunu uzatması, ailesini ve kendisini ölüme değil, tersine kurtuluş umudunu yakalaması içindi. Bu umut Hicaz ve Irak topraklarından uzaklaşmaya bağlıydı. Hüseyin'in bu yolla kurtuluşu, Emevi yönetimi altında ezilen, her türlü maddi ve manevi baskıyla sömürülen halkların da zamana yayılı (belirli bir zaman içinde) kurtuluşu olabilirdi. Yoksa Hüseyin, Tamimli Hür b. Yezid'in başında bulunduğu öncü kuvvetlere saldırsaydı yine aynı felaket yaşanacaktı. Küfeli askeri birliğin başındaki Ömer b.Sad'la, dolayısıyla Küfe valisi Ubeydullah ve Emevi Halifesi Yezid b. Muaviye ile görüşmelerin tam sekiz gün sürmesi, kurtuluş için Hüseyin'in bir çeşit gönüllü sürgünde ısrarından olmalıdır. Ancak yönetim onun gizli niyetlerinden kuşkulandığı için Kerbela'dan uzaklaşmasına izin vermemiş ve 'Yezid'e biati' dayatmıştır. Oysa Hüseyin, hangi görünümde gerekçeler gösterilirse gösterilsin, bunun nasıl bir gurursuz ve aşağılanmış bir tutsak yaşam olduğunu biliyordu. Kardeşi Hasan'nın, halifeliğini kabul ederek Muaviye ile yaptığı anlaşmayla yaşadığı 19 yıllık Medine esaretine, kesinlikle bir daha geri dönemezdi. Manevi ölümü değil, direnerek ölümü, nesnel yokoluşu tercih etti. İnsanın, toplum yararına yarattığı düşünce, inanç ve haklı dava uğruna ölümü, onun manevi olarak sonsuza kadar yaşamasını getirmiştir. Hüseyin de, zalimlerin zulmüne ve haksızlığa karşı ölümüne direncin simgesi olarak hep yaşamış, bayraklaşmıştır. Onun yaşaması, Kerbela kırımıyla birlikte ortodoks İslam olarak tarihte yerini almış bulunan Şiiliğin, her Muharrem ayında 'Kerbela Tragediası' gibi sunuşu ve Şiilerin karalara bürünüp, zincirler ve kesici aletlerle vücutlarına acı verme törenleriyle olmamıştır; o ağlama-sızlama ve dövünmeyle simgelenen cansız duvar değildir. O,

mücadelede, sabır ve direnişte hep yeniden can bulmuştur. Hüseyin'in 14 yüzyıldır yaşaması; öcünü almak adına ilk isyan ateşini yakarak, onun direnişi ve haksızlığa başkaldırısını kendilerine bayrak yapan, 684'lerde Sabai-Kaysani'lerle başlayıp, 15 ve 16. yüzyıllardaki Kızılbaş direnişlerine kadar süren yüzden fazla ihtilalci Alevi siyasetleriyle gerçekleşmiştir.

Emevi yönetimleriyle işbirliği yaptıkları kadar, Abbasi yönetimine büyük vezirler ve valiler vermiş Ortodoks Şiiliğin ve Şiilerin Ali evladına, Ehlibeyte sevgisi ve bağlılığı hiçbir zaman Alevilerinki kadar olmamıştır. Çağlar boyu sürdürdükleri, Muharrem ayında Kerbela Şehitlerine ağlama, yas tutma ve dövünmeler, (Küfeli) Şiilerin Hüseyin'e ihanetleri ve Yezid ordusuna katılıp onlara silah çekme günahlarını bağışlatmak içindir. Deyim yerindeyse, tövbe etme ve Hüseyin'den af dileme törenleridir. Bu törenler, Küfeli ihanetçi Şiilerin Hüseyin'i şehit etmelerinden sonra kurdukları Tavnabin (Tövbeciler, tövbe edenler) geleneğinin sürdürülmesidir. Aşağıda anlatacağımız gibi, bu kişileri harekete geçirmiş olan sadece suçluluk duygusuydu. Emevi yönetimine baş kaldırarak sürdürdükleri mücadeleyi, Kerbela'da Hüseyin'in tarafına geçerek sürdürselerdi, tarihin seyri değişebilirdi.

3 Küfede Tavnabin (Tövbe edenler) Örgütlenmesi ve Suçluluğun Bedelini Ödeme Çabaları

Hüseyin'in ölümünden kısa bir süre sonra, ihanetlerinin korkunç sonuçları karşısında Küfelilerin vicdanları rahatsız oldu. Tanrının yaptıkları bu ihaneti bağışlaması için, "Tövbe Edenler" örgütünü kurarak, Hüseyin'in öcünü almaya ve kendilerini bu uğurda feda etmeye andiçtiler. Yaşları altmışın altında olmayan kişilerden oluşan bu örgüt 100 kişiyle kurulmuştu. Başlarında Huzaa kabilesine mensup, Peygamberin eski sahabilerinden Süleyman b. Surad bulunuyordu. Bu kişi daha önce de Hüseyin'i Küfe'ye çağırın Şiilerin başındaydı. Bunun yanısıra *Tavnabun* veya *Tavnabin* (Tövbe edenler) adı verilen bu Şii örgütünün oluşturduğu birliğin başında Fezare, Ezd, Bekr ve Becile kabilelerinden dört başkan daha vardı. Yezid'in ölümüne kadar gizli kalan örgüt, Süleyman'ın toplantılarda sık sık yaptığı aşağıdaki konuşmayla, giderek genişliyordu:

"Altından buzağı yapıp ona taptıktan sonra eski İsraililerin yaptığı şeyi siz de yapın! Musa onlara 'büyük günaha girdiniz, şimdi bu günahı ölümle silin' dediğinde onlar, ancak bu suretle suçlarından kurtulacaklarını anladıkları için, boyunlarını bıçağa uzatmışlardı. Şu halde siz de öyle yapın. Kendinizi ölüme adayın, kılıçlarınızı ve mızraklarınızı bileyin; kendinize savaş araçları ve at hazırlayın! Allahın yanında af aramanın yegane çaresi, sonunda mahvolsak bile kendimizi mücadeleye atmaktır. Ölümlerin durumu, işlediğimiz suç yüzünden işkence gören biz yaşayanlardan daha iyidir."

Hepsi tam anlamıyla örgütün üyesi olmamakla birlikte, söylentiye göre 16 000 kişi savaşmak üzere yola çıkma sözü vermişlerdi. Ayrıca Medain ve Basra kentleriyle de ilişki kurulmuş bulunuyordu. (J.Wellhausen, agy.s.116-118)

Amaç Hüseyin'in öcünü almaktı. Gerek İslam İmparatorluğunda ve gerekse Küfe'deki siyasi değişiklikler dolayısıyla harekete geçme zamanı gelmişti. İlk hedefin, önce Küfe'yi ele geçirmek ve Ubeydullah'a boyun eğip, Ömer b. Sad'ın ordusuna katkıda bulunarak, Hüseyin'in katli suçuna ortak olan eşrafın kovulması isteniyordu. Süleyman ise buna karşı çıkmış ve asıl hedefe, yani Emevi yönetimine ve şimdi yeni Halife Mervan adına Elcezire bölgesinde savaş durumunda bulunan Ubeydullah b. Ziyad'a karşı onları yönlendirmişti. Böylelikle diğer kentlerdeki Şiilerle birlikte Küfe eşrafının da desteğini alacaklarını umuyordu. 15 Kasım 684'de, İbn Ziyad'a karşı savaşmak üzere Küfe yakınlarında Nuhaile'de toplanma kararı alındı.

Toplanma gününde 16 bine karşı, ancak 4000 kişi biraraya geldi. Birkaç gün sonra, her kabileden Araplar ve bazı Kurra (Kuran okuyanlar) ehlinden oluşan atlı ve iyi donatılmış bu

birlik Kerbela'ya vardı. Tavvabin birliğinde yabancı köleler ve azatlılar, yani mevali yoktu. Bu isyancı silahlı birlik tamamıyla Ortodoks Şiilerden oluşturulmuştu. Kerbela'da Hüseyin'in mezarının çevresinde bir gün boyunca geceli gündüzlü ağlayıp sızlayarak, hem kendisine karşı suçlu olduklarını itiraf ettiler hem de öç almaya and içtiler. 19-20 Kasım 684, ilk Kerbala şehitlerini anma ve ilk matem törenlerinin yapıldığı tarih olmalıdır. Buradaki kalabalığın, aynı dönemdeki Hacı olmak için Kabe'yi tavaf edenlerden çok daha fazla olduğu bildirilmektedir. Buna dayanarak, J.Wellhausen'in İranlıların değil, Küfeli Tövbecilerin (Tavvabin) Kerbela Şehitleri kültürünü yarattıklarını söylemesi bizce de doğrudur. (Agy, s.119) Ancak İranlı Şiiler, bu matem geleneğini trajik bir biçimde yüzyıllardır sürdürürken, Küfelilerin ihanet suçluluğuna da ortak olduklarını hiç düşünmediler mi acaba?

Süleyman'ın başında bulunduğu Tavvabin Şii ordusu, Fırat kıyısı boyunca hareket ederek Karkisiye'ye, oradan da Habur ırmağı üzerinden Resulayn'de karargah kurdu. Burada dinlenme halindeyken, Ubeydullah'ın 30 bin kişilik beş Suriye birliğinden ikisi tarafından 4 Ocak 685'te ansızın bir saldırıyla kuşatılıp darmadağın edildi. Yiğitçe çarpışan Tövbecilerin çok büyük bir kısmı öldürüldü. Sağ kalanlar geri çekilirken, zamanında kendilerine katılmıyan Medain ve Basralı Şiilerle karşılaştılar. Ama artık iş isten geçmişti. Toparlanıp savaşı sürdüremediler.

Bu kişileri harekete geçirmiş olan sadece suçluluk duygusuydu. Bu çabayı Kerbela'da Hüseyin'in tarafına geçerek sürdürselerdi, kuşkusuz tarihin seyri değişecekti. Artık yapıp yapacakları tek şey gözyaşı dökmektir. Böylece, büyük yas içinde karşılıklı ağlaşıp dağıldılar. Bu uğurda ölenler ise ihanet suçluluğunun bedelini ödemiş oldu.

4 Kaysaniler (Sabai-Kaysaniyya-Muhtariyya) Hüseyin'in Öcünü Alıyor

Yezid'in ölümünden sonra, Küfe'de farklı kabile partilerinin başkanları, yani yüksek Küfe eşrafı (kabileler aristokrasisi) 683 yılında toplanarak, Hicaz'da halifeliğini ilan etmiş olan Abdullah İbn Zubeyr'in yönetimini tanımaya karar vermiş. Ondan kendi şehirlerini yönetecek bir temsilcisini göndermesini rica etmişlerdi. Böylece Irak İbn Zubeyr'in yönetimi altına girmişti. Ancak temsilcilerle birlikte oraya, Ali'nin Hanife kabilesine mensup Havle adındaki kadından olan üçüncü oğlu Muhammed İbn al-Hanafiya adına Şiiler arasında propagandayı ilerletmiş olan Mukhtar as-Saqafi (Sakafi) da gelmiş bulunuyordu. 684'de bir Cuma günü Küfe sokaklarında "Size zafer ve kurtuluş müjdeliyorum. Bu iş Süleyman'ın başaracağı bir iş değildir!" diye bağırmağa başladı. Ancak Kerbela Şehitleri uğruna harekete geçmiş olan Tövbeciler örgütü, Mukhtar'la birleşmeyi reddetmişlerdi. (M.Momen, agy, s.35; J.Wellhausen, agy, s.123)

Buna rağmen, farklı bir sosyal nitelikte bulunan Şii Tavvabin hareketinin de öcünü almak Mukhtar'a düştü. Sakif kabilesinden olduğu için Mukhtar as-Sakafi adıyla anılan bu kişi yüksek bir aileye mensuptu. Babası, Büveyh Nuhayle'nin yanında İranlılara karşı İslam ordusuna kumanda etmiş ve bu savaşta ölmüştü. Halife Ömer'in oğlu Abdullah eniştesi oluyordu. Kendisi ise büyük nüfuz sahibi ve önemli bir kişi olan Ensar'dan Numan b.Beşir'in kızıyla evliydi. Küfe'de bir evi ve yakınında, içinde 100 yabancı kölenin (İranlı) kişinin çalıştığı Hutarniye çiftliği vardı. Muaviye'nin ölümünden sonra, bu mevlaları (köleleri) ile Küfe'ye gelip Müslim Akil'i evinde konuk etmiş ve ayaklanmaya katılmış ve Ubeydullah'tan çok kötü bir dayak yemiş olduğu söylenir. Bu yüzden, onu erinde gecinde parça parça ederek, Hüseyin'in öcünü alacağı üzerine yemin etmiş.

J.Wellhausen, Mukhtar'ın geçmişinin karanlık içinde olduğunu söylerken, olasıdır ki Şehristani'nin Mukhtar için söylediği, "Şii ve Kaysani olmak için Al Zubeyr'in partisine girmeden önce Harici olarak siyasete başladı" sözleri kastediyor olmalı. Ama kendisi kullanmadığına göre, bu birbiriyle çelişen nitelemelerin, belki onu kötülemek için söylendiğini düşünüyordu. (J.Welhausen, agy.s.121-122; Shahrstani, Al Milal, (Fr.) s.262)

4. a Muhtar as-Sakafi Muhammed al-Hanefi Adına Sabaileri Eşitlik Düşüncesinde Birleştiriyor

Kuşkusuz bunların hareketi yükseltmede çok büyük önemi vardı. Muhammed al-Hanefi ile görüşüp ondan, “Tanrı, Ali oğullarını kim düşmanlarından kurtarırsa ondan razı olacağı” icazetini almış ve hatta İbrahim b. Al-Eşter gibi Şii eşraftan bazılarına, kendisine itaat etmesi için mektup bile yazdırmıştı.

Al-Hanefi, babası ve ailesini tanrısallaştıran ve Ali'nin kendisinde zuhur ettiğine, kurtarıcı (Mehdi) olduğuna inanan Sabaileri kendine destek yaptı. Mekke ve Medine'de yaşadıkları yıllarda Hasan ve Hüseyin'in yapmadığını yapmış, Heterodoks İslam inancına sarılmış aşağı tabakadan emeği ile geçinen halkı ardına almıştı. Şehristani gibi Sünni-Şafii İslam heresiografları, Muhtar'ın Muhammed al-Hanefi'yi isyan için kandırdığı ve baştan çıkardığını söylüyorlarsa da, bu doğru olamaz. Sakafi kabilesinden olan Muhtar'ın toprak sahibi olduğu ve çiftliğinde köleleştirilmiş savaş tutsaklarını çalıştırdığını söylemiştik. Altmış yaşın üstünde ve birçok savaşlara katılmış, önderlik girişimlerinde bulunmuş. Başarılı olamamıştı. Ama, Muhammed al-Hanefi'yle görüştüğünden sonra çok farklı bir stratejiyle harekete geçiyor. Muhammed al-Hanefi, Abdullah İbn Saba'nın gizli Ali kültünü daha geliştirdiği anlaşılıyor. Ayrıca Ali'nin azatlısı, kendisinin de öğrencisi olduğu söylenen Kaysan'a atfen onlara 'Kaysaniyye' adının verilmesi de, al-Hanefi'nin Muhtar'a kimlerle hareketi götürebileceğini önerdiğinin göstergesidir.

Muhtar as-Sakafi, Ali'nin çok yakın arkadaşı (Alevi inancındaki kırklardan biri sayılan) Malik al-Eşter'in oğlu İbrahim'i de yanına alınca 685'in 18 Ekim'inde Küfe'de Hüseyin'in öcünü alma parolasıyla başkaldırdı. Üç gün içinde Küfe eşrafı teslim oldu ve Muhtar'ın egemenliğini kabul ettiler. Vali İbn Muti kaçıp saklandı. Muhtar vali konağına yerleşerek eşraftan, Muhammed al-Hanife adına “Tanrının kelamı, peygamberin sünneti ve Kutsal Ailenin öcünü alma, kafirlerle savaş, zayıfları koruma” üzerine biat aldı. Hazinesinden aldığı 9 milyon dirhemle savaşçıları ödüllendirdi. Yaklaşık 9000 savaşçıya 200 ila 500 dirhem dağıttı. Öç için başkaldırmış olan Muhtar, hemen hemen kansız ele geçirdiği Küfe'de heyecanı yatıştırarak, düşman partiler barıştırma çabasına girdi. Adaleti sağladı. Aynı yıl içinde İbn Zübeyr, Muhammed al-Hanife'yi Kabe'de kuşatarak, kendisine biat etmediği taktirde öldürmekle tehdit etmişti. Yardım istemesi üzerine Muhtar, 4000 kişilik lobutlu birliklerle gelerek onu kurtardı ve böylelikle Mekke'yi de ele geçirmiş oldu. Bu arada Küfe'den Muhammed al-Hanefi'ye getirdiği parayı askerler arasında paylaştırdı.

Muhtar'ın az önce değinildiği gibi, başına geçtiği, isyana götürdüğü apayrı bir toplumsal kesimdi. Büyük çoğunluğu Arap olmayan, *Mevali* dedikleri yabancıları. Bunlar Küfe halkının yarısından fazlasını oluşturuyor, zenaat ve ticaretle uğraşıyorlardı. Hatta Arap savaşçıları (askeri aristokrasi) halkın yiyecek işini bunlara bırakmıştı. Bunların çoğu köken ve dil bakımından İranlıydı. Savaş tutsağı olarak Küfe'ye getirilmiş, burada İslamı kabul ettikten sonra azat edilmişler ve *mevla* adıyla Arap kabileleri arasına kabul edilmiş. Görünüşte köle değillerdi, ama efendilerine sıkı sıkıya bağlı, onların himayesine muhtaç ve kendilerine hizmet etmekle yükümlüydüler. Muhtar *Mevali*'nin yüreğindeki azatlı kölelikten kurtulup, Arapların sahip oldukları haklara sahip olmak, onlarla eşit olmak duyguları körüklemiş. Kendi eski dinlerinden ödünç alınmış inanç öğeleriyle beslenmiş Kaysanilik bayrağı altında, Hüseyin'in öcünü alırken, asıl kendilerini ülkelerinden etmiş, topraklarından koparıp köleleştirmiş Arap efendilerinden büyük hınçlarını çıkaracaklardı. Muhtar'ı iktidara götürürken kendilerinin de Araplara eşit ve özgür bir yaşama kavuşabilme umut ve sevinci yaşıyorlardı. Silah olarak sadece topuz (lobut) kullanan Muhtar'ın azatlı köle askerleri, kendileriyle yanyana değil karşı karşıya bile savaş yapmayı hor gören Arapları, kendileriyle eşit saymasından ötürü ona çok sıkı bağlanmışlardı. Üstelik Muhtar'ın “zayıfları koruma siyaseti” bu azatlı köleleri ilgilendiriyordu. Böylece Muhtar aristokrat bir Arap olduğu halde, ezilen horlanan sınıflara önderlik yapan, Abdullah İbn Saba'dan sonra ikinci kişi olma onuru taşır. Hem de bu sınıfların hak ve özgürlüklerini kazanması ve korunması üzerine siyaset

yaparak. Muhtar'ın bencillik ve yükselme tutkularına, Şii kitleleri ve yabancı azatlı köleleri alet ettiği ve Hüseyin'in öcünü almayı bahane ederek onları kullandığı savları doğru olamaz. Dozy, A. Müller ve J. Wellhausen gibi Avrupalı İslam tarihçilerinin temelde birleştikleri bu sav, isyancı halk önderlerini sevmedikleri ve dinsel heterodoksizme karşı olduklarından. Ayrıca tarihsel olaylara din ve idealizm açısından bakmış olmaları onları bu türden yargılara götürüyor.

Bu tarihçiler, Muhtar'ın başkaldırdığı Küfe'de, savaşlar yaptığı Hicaz'da Suriye'de, kısacası İslam İmparatorluğunun her yerinde kendilerini efendi sayan Arapların nüfusu kadar, Pers, Kürt, Türk, Nubialı-Afrikalı yabancı kölelerin nasıl insanlık dışı koşullarda yaşadıklarını sanki bilmiyorlardı! Ortodoks İslam yönetiminin ezdiği, hor gördüğü ve Arap kent eşrafı ya da büyük toprak sahiplerine uşaklık ettirdiği bu ezilen kitlelerin insanca yaşamalarını sağlayacak sınıfsal çıkarlarını kendi çıkarlarında birleştiren önderlere, geçmişi ne olursa olsun sadece saygı duyulur. Bu çıkar birleşimi egoizmle tanımlanamaz. Bizzat J. Wellhausen'in kendisinin "Taberi tarihinde Ebu Mihnef'in Muhtar hareketi hakkındaki rivayetlerinin hepsi de, önce Muhtarın tarafında olmuş sonra da ondan ayrılmış olanlardan alınmıştır" diyerek itiraf ettiği halde, bu önemli toplumsal mücadeleye ilişkin bilgileri, Taberi'den farklı değerlendirmemektedirler.

Muhtar, iki yıl boyunca Hicaz'da, Suriye'de, Irak'ta İbrahim Eşter'le birlikte yaptığı savaşlarda, karşısına çıkan orduları yenerek bölgeye tamamıyla hakim olmuştu. Kaysani hareketi batılı ve Sünni tarihçilerin yazdığı gibi bir Şii hareketi değil, temelde yabancı kölelerin, azatlıların, yani ezilen halkların, efendilere-sahiplerine karşı yaptıkları sınıf savaşımıydı. Ali inancı örtüsüne bürünmüş oğlu Muhammed al-Hanefi'de somutlaştırılan bir Alevi (Heterodoks İslam) halk hareketidir. Mücedelenin güdüsü, Hüseyin'in öcünü almak. J. Wellhausen genişçe fakat çok karışık bir biçimde ele aldığı (agy, s.116-150) hareketi anlatırken bir yerde sanki bir Emevi tarihçisiymişçesine şöyle yazıyor: "Esir düşen Hüseyin'in katillerinin idamıyla başlayan hareket, kaçanların izlenmesiyle de sürüp gitti. Kerbela'nın baş suçluları, güya Medine'deki korkuluk İbnül Hanefiye'nin emriyle, birer birer saklandıkları yerden çıkarıldılar. Uşaklar ve azatlılar iz süren köpekler gibi eski efendilerini arayıp buluyorlar, kadınlar kocalarını eleveriyorlardı. Sadece Şemir b. Zi Cevşen değil, Ömer bin Sad ve diğer bir çok Kureyşli canlarından oluyordu. Eşraftan kaçabilenlerin çoğu Basra'ya, Mus'ab'ın yanına gittiler." (agy, s.136-137)

Bu büyük toplumsal başkaldırı hareketi, Mekke'deki Şii halifeye bağlı Sünni ve Şii eşrafın, büyük toprak sahipleri ve Arap kabile başkanlarının desteklediği Basra valisi Mus'ab tarafından, 687'de yine Küfe'de boğuldu. İbrahim b.Eşter'in ordusuyla Suriye'de bulunduğu bir dönemde, Mus'ab ordusuyla Küfe'yi kuşattı. İbrahim'le haberleşmesine de engel olarak Muhtar'ı içkaleye sıkıştırdı. Muhtar 4 ay direndi. Açlık ve susuzluk başgösterince bir yarma hareketi yapmak istediye de başaranadı. Son çare olarak, 19 adamıyla yaptığı çıkış hareketinde 67 yaşındayken öldürüldü. 6-8 bin arasında azatlı köle öldürüldü. Karısı da idam edildi. Mus'ab, Mevali'den öğ almak isteyen Küfe asillerine izin verdi. Bu yüzden oluk gibi yabancı azatlı köle kanı akıtıldı. Oysa Muhtar, Küfe'yi ele geçirdiğinde kölelerin Küfeli efendilerine karşı giriştikleri böyle bir katliamı önlemişti. (J. Wellhausen, agy, s.131,142)

"Baskı altındaki halk tabakalarıyla bağlantı kurunca, diyor J. Wellhausen (agy, s.147), *Şia* milli Arap zeminini terketti. Bağlantının harcı islamdı. Ama, bu eski islam değil, yepyeni başka bir dindi. (Taberi 2, s.647,6. 651,2) Bu Muhtar'ın da içinde bulunduğu karanlık ve sapık inanç, maruf (tanınan) adıyla Sabaiyye'den neşet etmekteydi (doğmaktaydı). Bunlar şimdi, *Şia*'nın Sünniliğe karşı daha reddedici bir tavır takınmaya ve Sünnilik ile farklarını kesin olarak belirtmeye zorlanması nedeniyle, geniş çevrelerde üstünlük kazanan bir yön tutturdular. *Sabaiyye*'e *Kaysaniyye* de denir. Kaysan *mevali*'nin başıydı. Eğer aynı zamanda o Sabailerin de başı idiyse, bundan Sabailerin de *Mevali* olduğu anlamı çıkar. (Taberi, 2,s.623, 14. 651, 12.)"

Sabaileri incelerken üzerinde genişçe durduğumuz gibi, ilk kez Abdullah İbn Saba Ali yandaşlığını, Ali inancı-tanrısallığı olarak ezilen yabancı, köleleştirilmiş halklara mevaliye ve yoksul Araplar arasına taşımıştır. Çok büyük olasılıkla Kaysan da, Ali'nin mevlası (kölesi) olması dolayısıyla Abdullah İbn Saba'nın arkadaşı ve Sabai önderlerindendi. Abdullah İbn Saba ve arkadaşları öldürülmeleri sırasında Kaysan Muhammed al-Hanefi'nin mevlası (azadlı kölesi) olarak onun aralarında yaşadığı Hanifa kabilesinde saklanmış olabilir.

Burada Sayyid al-Himyari ve Kusayrinin anlattıklarından hareket ederek bir gerçeği daha ortaya çıkarmak olası görünüyor: Muhammed al-Hanefi dördüncü İmam olarak, Hüseyin'in ölümünden sonra, "hak ve adaleti zafere ulaştırmak için" ortaya çıkışı (ya da Muhtar tarafından ortaya çıkarılışı), bir diriliş, yani ölümden hayata dönüş gibi değerlendirilmekteydi. İbn al-Hanefi, bu ölü yıllarını(!) da Ridwa dağında yeşillikler içerisinde, bir arslanla panterin eşliğinde, bal ve su akan iki kaynaktan beslenerek geçirmişti.(Shahristani, *Al Milal*.s.264-265; J.Welhausen, *agy*.s.152-153) Kuran'da (LV, 50, 66) cenneti ve İncil'de (II,7) İsa'yı anlatan ayetler anımsatan bu inançsal betimlemeler, İbn al-Hanefi'nin olasılıkla Ali'nin ölümünden sonra, 25 yıl boyunca ölmüş olduğunu etrafa yayan kabilesi tarafından Medine yakınındaki Ridwa dağında saklandığını göstermektedir. Wellhausen'in Taberi'ye dayanarak söylediği gibi 'ayrı din' değildi. Heteredoks İslam, yani proto Alevilikti. Mevalinin eski dinlerinden alınan inanç öğeleriyle 'İslam harcı' yoğurulup sunulmuştu.

4. b Muhtar as-Sakafi, Sabailiğe-Kaysaniliğe Eski İnançlardan Öğeler sokarak Felsefi derinlik kazandırıyor

Şehristan'daki bilgiler Muhtar as-Sakafi'nin Sabailiğe-Kaysaniliğe felsefi derinlik kazandırdığı ve 'kutsal koltuk' gibi putperest öğeler de kattığını gösteriyor. İki yıl boyunca Muhtar'ın katıldığı savaşlarda askerinin önü sıra götürülen, Ali'nin kutsal emaneti olarak kendilerine zafer kazandırdığına inanılıyordu. Bir konsol gibi tahtadan ve daima üstü örtülü durur ve törenlerde açılırdı. Hacerülesved gibi putperestlikten bir parçaydı. Kökeni Yemen'de ve Musevi inancında aranabilir. Önce Tanrının, daha sonra da tanrısallaştırıldığı için artık Ali'nin koltuğuydu; onları zafere ulaştıracaktı. Ayrıca partizanlarına Muhtar, çarpışmalar sırasında havada ansızın gözükken beyaz güvercinlerin kendilerini korumak için gökten inen ve güvercin donuna girmiş melekler olduğuna inandırmış. Sahte mucize gibi anlatılan bu olay, Dozy ve J.Welhausen'in kabul ettiği gibi, bunların Muhtar'a gönderilen (ya da kendisinin gönderdiği) posta güvercinleridir.

Ama asıl Muhtar'ın Kaysaniliğe getirdiği ve Şehristani'nin "asla kabul edilemez" dediği; iradei cüziyye, yani özgür insan iradesinin, iradei külliye, yani herşeyi tanrı istemine bağlayan tanrısal iradeyi değiştireceği, onun yerine geçeceği (akılcı) inanç ve düşüncesidir. Ona göre, özgür insan iradesi kendisi hakkında kararları vermeğe hakkı vardır: Tanrının baştan yapılmasını arzu ettiği ya da buyurmuş olduğu şeylerin ansızın tersini yapılmasını istemesi, yani istediği zaman istediği şeyi yapması sayılan iradeyi küllüye kabul edilemez. O zaman Tanrı, farklı koşullarda verdiği buyrukların hepsini, karşılıklı olarak kaldırmış demektir. İnsanlar bu yükümlülükleri yapmayabilir. Kendi iradesine göre yargıya varmalıdır. İnsan iradesi herşeyin üstündedir...

İsmail Kaygusuz, İslam İmparatorlukları Tarihinde İktidar Mücadeleleri ve ALEVİLİĞİN DOĞUŞU, Su Yayınları, İstanbul-2005, s.34-62